

ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті обговорюється проблема спеціальної підготовки викладачів вищої школи до викладацької діяльності, її роль у покращанні якості вищої освіти, характеризуються чинники, що визначають особливості та зумовлюють цілі підготовки викладачів до викладацької діяльності у вищій школі.

Ключові слова: *якість освіти, викладацька діяльність, підготовка викладачів вищої школи.*

У сучасному суспільстві вища освіта визнана одним з найважливіших чинників прогресу і конкурентоспроможності країн на світовому ринку. У розвинених країнах світу вона набуває стратегічного значення, стає точкою зростання, що створює самий потужний інвестиційний ресурс і потенціал прогресу – освічених фахівців. Усвідомлення цього факту знайшло своє відображення в документах Болонського процесу, які стали перспективним планом розвитку європейського освітнього простору, підвищення якості вищої освіти [5].

Дискусії у світовому співтоваристві з питання, якою має стати освіта у XXI столітті, що визначає і зумовлює її якість, суттєво змінили погляди на роль викладача вищої школи і цілі його викладацької діяльності. Численні аналітичні огляди засвідчують, що сьогодні у вищих навчальних закладах склалася парадоксальна ситуація за якою викладачі, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності, як фахівці підготовлені до іншої діяльності і не мають спеціальної педагогічної підготовки. Наявність ученого ступеня у певній предметно-науковій галузі вважається необхідним і достатнім критерієм для визнання компетентності дослідника у викладацькій діяльності. За цією практикою стоїть вікова традиція, відповідно до якої викладач вищої школи читав навчальні курси за предметом свого дослідження і його наукова компетентність була достатньою для навчання студентів. При цьому всі викладачі вищої школи на підставі власного студентського досвіду самостійно опановували основами педагогічної діяльності, усвідомлювали на підставі яких принципів добирати і структурувати навчальний матеріал з певного предмета, як краще організувати заняття, встановити взаємини зі студентами, щоб зробити процес їхнього навчання успішним і ефективним тощо [3].

Інтерес до особистості викладача вищої школи, його майстерності і професіоналізму як педагога виник наприкінці XX століття у зв'язку з проблемою якості вищої освіти. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI столітті наголошується, що підготовка педагогічних і науково-педагогічних кадрів, їх професійне вдосконалення - важлива умова модернізації освіти. Проте коло питань, до яких звертаються науковців відносно педагогічної діяльності викладача вищої школи, рівень їх обговорення засвідчують, що проблеми, пов'язані з науково-теоретичним обґрунтуванням цілей, змісту, структури, педагогічних технологій професійної підготовки викладачів для вищих навчальних закладів, залишаються мало дослідженими.

Значною мірою це зумовлено практикою вищої освіти, вітчизняним і закордонним досвідом, згідно з яким до навчання студентів залучалися і продовжують залучатися фахівці в певній предметній галузі, що не мають спеціальної педагогічної підготовки, тобто не мають теоретичної і практичної бази для навчання студентів. Понад те, у багатьох країнах професія "викладач вищого навчального закладу" немає відповідного соціального статусу: відсутні документи державного зразка, що визначають право викладання у вищій школі; єдині вимоги до змісту і рівня володіння спеціальними знаннями, вміннями, необхідними для педагогічної діяльності викладача вищої школи; не визначена група спеціальностей, зі складу яких має бути сформований корпус педагогічних кадрів вищих навчальних закладів; у структурі вищої освіти відсутні спеціальні навчальні підрозділи, що мають забезпечувати цілеспрямовану професійну підготовку фахівців до викладацької діяльності у вищих навчальних закладах.

Слід зазначити, що професійна викладацька діяльність викладача вищої школи стала предметом наукового аналізу лише наприкінці XX століття. Окремі питання, пов'язані з підготовкою викладачів для вищих навчальних закладів в Україні, Росії і за кордоном розглядаються в працях З. Єсаревої, Н. Ільїна, І. Ісаєва, Н. Кузьміної, Н. Степашева та інших науковців. У них наявні спроби визначити типові риси педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу, його авторитету, обґрунтовується потреба його цілеспрямованої і спеціальної підготовки до самостійної науково-дослідної роботи, використання в навчальному процесі сучасних комп'ютерних технологій, адаптації до роботи зі студентами тощо.

В Україні система підготовки педагогічних кадрів для вищих навчальних закладів передбачена Законом України "Про вищу освіту". У науковому аспекті вона розглядається переважно у зв'язку зі створенням ступеневої освіти (В. Андрущенко, І. Бех, А. Богущ, І. Зязюн, М. Степко та інші). Однак, більшість питань, пов'язаних з професійно-педагогічною підготовкою майбутнього викладача вищого навчального закладу, залишаються відкритими. Зокрема, не визначено, за якими ознаками професійно-педагогічна діяльність викладача вищої школи принципово відрізняється від діяльності вчителя школи; що характеризує структуру та зміст цієї професійної діяльності; які особистісні утворення забезпечують її успішність в умовах сучасного вищого навчального закладу.

Вирішуючи ці проблеми слід урахувувати, що сучасне суспільство характеризується як суспільство знань, де основним ресурсом усіх сфер виробництва є інформація. При цьому характер виробничої діяльності кваліфікується як обробка, на відміну від виготовлення і видобування; технологія діяльності – як наукоємна [1, 5]. За цих умов змінюються уявлення про цінність знання, його відмінність від інформації як такої. Оволодіння методологією і способами виробництва знання визнається головною метою вищої професійної освіти. Проте її досягнення неможливо без докорінної зміни уявлень про сутність знання, механізми його створення, педагогічні засоби опанування.

Особливості викладацької діяльності викладача вищої школи зумовлюються тим, що підготовка сучасних фахівців має тенденцію інтелектуалізації всіх видів професійної діяльності, що має тотальний характер. Складність сучасного соціуму, усіх сфер суспільного життя і виробничої діяльності визначається не тільки постійним і неухильним зростанням обсягу інформації, яку повинен опанувати кожний фахівець для успішного виконання професійної діяльності, але й її мобільністю, придатністю для активного використання, постійного оновлення і розширення.

На нашу думку, викладацька діяльність є особливою формою, окремим видом педагогічної діяльності, предмет, мета і способи здійснення якої визначаються цілями і завданнями вищої професійної освіти. Серед них швидкість обробки інформації, відкритість свідомості фахівця до її постійного оновлення і змін сьогодні є принциповими для успішного й надійного функціонування будь-якого фахівця. Отже здатність до змін і позитивне, толерантне ставлення до них є однією з найбільш важливих якостей підготовки сучасного фахівця у вищій школі (Р.Абдєєв, В. Андрущенко, Н. Башмакова, І. Бех, Б. Гершунський, В. Кіпень, В. Кремень та інші). Відповідно, цим якостям має відповідати діяльність викладача вищої школи.

Зміна наголосу з викладання інформації про навчальний предмет на організацію навчання студентів способів пізнання цього предмета як самостійної систематичної самоосвітньої діяльності, що лише супроводжується і підтримується викладачем, стає одним з найважливіших орієнтирів у визначенні змісту підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів для вищої школи, визначення її стратегічних цілей і орієнтирів [5]. Проте, як зазначається в аналітичному огляді АПН України, у практиці освіти на всіх її щаблях спостерігається інерційність щодо подолання стереотипів імперативної педагогіки, схильність викладачів до збереження методів, які колись були ефективними, формальне запровадження суб'єкт – суб'єктної концепції освіти, за якої викладач і студент виступають рівноправними партнерами процесу навчання [2].

В останні десятиліття звертається все більше уваги на педагогічну складову діяльності викладача вищої школи, незважаючи на те, що дискусія про те, що первинно в діяльності викладача - дослідження (одержання нових знань) або викладання (трансляція знань) не набула свого завершення. Поряд з наявністю професійної кваліфікації, наукового ступеня отримує підтримку і визнається доцільною додаткова підготовка і кваліфікація магістрантів в галузі педагогічної діяльності; виявляється прагнення до більш чіткого визначення умов доступу до викладацької діяльності, критеріїв та показників відповідності підготовки магістрантів вимогам професійно-педагогічної компетентності; запроваджується процедура оцінювання педагогічної компетентності викладачів вузів .

Створення магістратури стало одним з напрямів розбудови системи підготовки кваліфікованих наукових та педагогічних кадрів для вищої школи на пострадянському просторі. Визнано, що за своєю спрямованістю магістратура в системі вищої освіти покликана виконувати наступні функції: *освітню*, що забезпечує оволодіння студентами знаннями, необхідними для здійснення певних видів професійної діяльності на новому, більш високому рівневі; *науково-дослідну*, оскільки здійснює цілеспрямоване навчання майбутнього фахівця основ дослідницької діяльності в обраній науковій галузі; *професійну*, що забезпечує підготовку фахівців у певній професійній діяльності до виконання функцій викладача вищої школи.

Здійснення магістерської підготовки вимагає перетворення освітнього середовища педагогічного вищого навчального закладу в цілому. На думку вчених, принципи побудови програм магістерської підготовки та відбору змісту навчальних дисциплін для їх забезпечення повинні урахувувати: узгодженість програм бакалаврату та магістратури; варіативність, гнучкість та мобільність освіти; науково-дослідну орієнтацію навчання; індивідуальну і особистісно-орієнтовану спрямованість освіти; можливості регіональних умов. Саме дослідницька спрямованість магістерської підготовки стає системоутворювальним фактором при виборі змісту, форм і методів навчального процесу, наукової діяльності магістрантів в обраній галузі. При цьому провідним показником якості підготовки магістранта виступає його суб'єктність у навчальній, дослідницькій діяльності і в процесі комунікації, виражена в самостійності і відповідальності за обрану особистісну позицію, прийняте рішення [3].

Зазвичай укладачі програм підготовки магістрів виходять з того, що конкретний перелік навчальних дисциплін визначається вищим навчальним закладом, але зміст їх має забезпечувати майбутньому викладачеві мінімальну грамотність в організації навчального процесу і роботу зі студентами. У зв'язку з цим підкреслюється необхідність розробки і навчання магістрантів технологій професійно-зорієнтованого викладання, заснованих на сучасних наукових досягненнях у галузях знань; психології, педагогіки та інженерії в осмисленні та науково-методичному оформленні професійно-зорієнтованих технологій, їх очищенні від методологічно і методично необґрунтованих і недоцільних прийомів. Особливої уваги набуває наукове обґрунтування структурних і змістових аспектів чинних моделей педагогічної освіти і загальних підходів до викладання психолого-педагогічних дисциплін крізь призму наукової спеціалізації студентів.

У Білій книзі НАПН України зазначено, що "... сучасний стан розвитку теорії і практики освіти характеризується напруженим пошуком шляхів актуального й прогностичного (випереджувального) реагування на виклики часу. Високий динамізм змін, глобалізаційні процеси, непередбачуваність майбутнього, кризи, інтенсивне зростання високотехнологічних виробництв і комунікацій, людської географічної й економічної мобільності – усе це позначається на якості життя в кожній країні. Людство перебуває на новому етапі розвитку цивілізації – розбудовується інформаційне суспільство, економіка знань. Освіта, віддзеркалюючи соціально-економічні запити, стає вагомим ресурсом у конкуруючих ринкових суспільствах, які пришвидшують інноваційний поступ. Тому сучасна людина в молодшому і зрілому віці об'єктивно змушена бути мобільнішою, гнучкішою, інформованішою, а також критично і творчо мислячою, громадянсько активною і відповідальною, а відтак умотивованою до свого розвитку, навчання, освіти..." [2, С.5]

У працях сучасних науковців наголошується, що сучасне постіндустріальне суспільство формується завдяки розвитку та інтеграції трьох елементів: освіти, досліджень, інновацій [5]. Основне призначення і спрямованість функціонування вищої професійної освіти пов'язується з підготовкою нового покоління фахівців, здатних не просто відтворювати, а й генерувати

нові знання, продуктивно використовуючи критично осмислений досвід минулого, результати наукових досліджень і практики сучасного виробництва [1, С. 88].

Конкретизуючи зміст відмінностей, які характеризують професію викладача вищої школи, необхідно враховувати, що в суспільстві і науковій думці ХХІ ст. об'єктивно й послідовно складаються нові погляди на сутність і процесуальні характеристики вищої освіти, підходи щодо розуміння призначення вищої освіти і педагогічної діяльності викладачів. Усе більше усвідомлюється, що для такої діяльності потрібні не тільки набуття практичного і методичного досвіду, а й цілеспрямована та спеціалізована психолого-педагогічна підготовка до навчання студентів, доповнення її технічною складовою з використанням комп'ютера, з принциповою професійною орієнтацією на гуманістичні цінності. В обґрунтуванні змісту теорії та практики підготовки магістрантів до педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах це завдання ускладнюється тим, що необхідно осмислити сутність та способи навчання цієї діяльності з позицій суспільних потреб не минулого і сьогодення, а найближчого майбутнього, тобто того часу, на який будуть орієнтуватись майбутні викладачі вищої школи, здійснюючи підготовку студентів [3, 4].

Важливість моменту полягає в тому, що в суспільстві знань руйнується світогляд класичної раціональності, основу якого складали стремління до створення універсальної картини світу, що зводять усе різноманіття дійсності до певних загальних підстав; переконання в доступності людському розуму на цих підставах абсолютного знання; намагання відтворити це знання в конкретних діях; упевненість в успішності свідомого перетворення дійсності, у поступовому, прогресивному розвитку людства і його безмежних можливостях щодо перетворення навколишнього світу. У сучасному розумінні світ є більш різноманітним і нескінченим, ніж уявлялось раніш. Контекстуальність стає вихідним принципом і умовою вирішення будь-яких проблем, що припускає плюралізм і рівноправне співіснування різноманітних думок, позицій, підходів, поглядів, концепцій і таке інше. Сприйняття цього різноманіття та існування в його просторі висуває нові вимоги і до самої людини. Здатність до творення знання, його продукування і толерантне ставлення до усього, що можна позначити словом "інше", стають найбільш важливими якісними характеристиками сучасної людини, сучасного фахівця. Саме до цього має готувати своїх студентів викладач вищої школи і цьому має відповідати якість його викладацької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдеєв Р.Н. Философия информационной цивилизации / Абдеєв Р.Н. – М., 1992. – 267 с.
2. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України ; [за ред. В. Г. Кременя]. – К., 2009. – 170 с.
3. Васильєва Е. Ю. Концепция оценки качества деятельности профессорско-преподавательского состава вуза : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.08 / Васильєва Елена Юрьевна. – М. : РГБ. – 2006. – 499 с.
4. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991 – 2006 рр.: Наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [Упоряд.: Л. О. Пономаренко, І. П. Моїсеєва, Л. І. Ніколюк, О. С. Микитенко]. – К., 2008. – 487 с.
5. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры / ALMA MA-TER // Вестник высшей школы. – 1999. – № 3 – С. 29-35.

Подано до редакції 06.06.11
